

(Beyazıt Umumi Ktp., nr. 5782) ile diğer bazı şiir ve nazire mecmualarında da manzumeleri bulunmaktadır.

Bu kadar çok eser vermiş olmasına rağmen Ahmed Rıdvan'ın başarılı bir şair olduğu söylenemez. Mesnevilerinde Ahmedî ve Şeyhî gibi Türk şairleriyle İranlı Nizâmî'yi örnek almış, hatta ele aldığı konular ve onları işleyiş bakımından bu şairleri adım adım takip etmiştir. Diğer şiirleri ise bazı tezkirecilerin de ifade ettikleri gibi, vezinli ve kafiye- li söz olmaktan öteye geçmemektedir. Ancak hamse sahibi olması sebebiyle Türk mesnevîcilikindeki gelişmeyi tes- bit açısından önemli bir yere sahiptir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ahmed-i Rıdvân, *Dîvan*, TDK Ktp., nr. B 32, vr. 327^b-328^a, 328^b-329^b, 346^b-347^b; *Sehî Tezkire*, s. 36; *Latîfî Tezkire*, s. 88; *Kınalızâde Tezkire*, I, 149; Abdurrahman Hibri, *Enîsû'l-mûsâmîrîn ft târîh-i Edirne*, DTCF Ktp., İsmail Saip, nr. I/5200, vr. 16^a, 69^b; Şeyhî, *Vekâyîu'l-fuzalâ*, Süleymaniye Ktp., Murad Molla, nr. 940, vr. 101^a, 126^a, 270^b; W. Pertsch, *Die Türkischen Handschriften der Herzoglichen Bibliothek zu Gotha*, Wien 1864, s. 173-174; a.mlf., *Die Türkischen Handschriften der Königlischen Bibliothek zu Berlin*, Berlin 1889, s. 457; *Sicill-i Osmânî*, I, 198; O. Nuri Peremeci, *Edirne Tarihi*, İstanbul 1940, s. 115, 177-178; M. Tayyib Gökbilgin, *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası*, İstanbul 1952, s. 283, 390; Ağâh Sırrı Levend, *Arap, Fars ve Türk Edebiyatlarında Leylâ ve Mecnûn Hikâyesi*, Ankara 1959, s. 177-195; a.mlf., *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara 1973, I, 580; a.mlf., "Ahmed Rıdvan'ın İskender-nâmesi", *TD*, sy. 3 (1951), s. 143-151; a.mlf., "Hayâtî'nin İskender-nâmesi", a.e., sy. 4 (1952), s. 195-201; a.mlf., "Ahmed Rıdvan'ın Leylâ vü Mecnûnu", a.e., sy. 7 (1952), s. 389-394; a.mlf., "Ahmed Rıdvan'ın Hüseyin ü Şirin'i", *TDAY Belleten* 1966, Ankara 1967, s. 215-258; İsmail Ünver, *Türk Edebiyatında Manzum İskender-nâmeler* (doktora tezi, 1975), AÜDTCF Ktp., nr. 205; a.mlf., *Ahmed-i Rıdvân, Hayatı, Eserleri ve Edebi Şahsiyeti* (doçentlik tezi, 1982), AÜDTCF; a.mlf., *Ahmedî İskender-nâme*, Ankara 1983; a.mlf., "Ahmed Rıdvan'ın İskender-nâmesindeki Osmanlı Tarihi (Nusret-nâme-i Osman) Bölümü", *TDe.*, VIII (1979), s. 378-379; a.mlf., "Ahmed-i Rıdvân", *TTK Belleten*, L/196 (1986), s. 73-125.

İSMAİL ÜNVER

AHMED RIZÂ

(1858-1930)

Jön Türk hareketi liderlerinden ve Türk siyaset adamı.

Babası, devrin İngiliz kıyafeti modası- na uygun giyindiği için "İngiliz" lakabıyla tanınmış Şûrâ-yı Devlet ve Âyan Mec- lisi üyelerinden Ali Bey, annesi ise ihti-

da etmiş Avusturyalı asil bir ailenin kızı Nâile Hanım'dır.

Ahmed Rızâ, Beylerbeyi Rüşdiyesi'ni bitirdikten sonra Mahrec-i Aklâm'a, da- ha sonra Galata Sarayı Mekteb-i Sultâ- nîsi'ne devam etti. Annesinin tesiriyle küçük yaştan itibaren Batı kültürüyle yetişti, özel hocalardan dersler aldı. Bu arada şiire merak sardı ve henüz on beş yaşında iken birkaç şarkısı bestelendi. Küçüklüğünde astım hastalığına yaka- landığından, çocukluğu Vaniköy sırtla- rındaki çiftliklerinde avcılık yapmak ve bahçe işleriyle uğraşmakla geçti. Me- muriyete Bâbîâlî Tercüme Odası'nda başladı. Daha sonra istifa ederek Antal- ya'da sürgünde bulunan babasının ya- nına gitti. Anadolu'ya yaptığı bu gezi- de yakından gördüğü köylünün sefaleti onu, bunun sebeplerini araştırmaya yö- neltti. Bu durumun, tarımın geriliğin- den ileri geldiği düşüncesiyle Fransa'ya gidip ziraat öğrenimi yapmaya karar verdi. Paris'te üç yıl içinde Grignon Zi- raat Mektebi'ni bitirdi ve uzman ziraat- çı olarak yurda döndü (1884). Ziraat Nezâreti'nde bir memurluğa tayin edildi. Burada, devrin yeni ziraat makinelerini kullanarak bir işletme kurmaya çalıştı- sa da başaramadı. Köylünün geri kalış- ının, onların modern tarım metotlarını bilmeyişlerinden ileri geldiği kanaatiyle Ziraat Nezâreti'nden ayrılarak Maarif Nezâreti'ne geçti. Niyeti, eğitim yolu- la köylünün aydınlanmasına çalışmaktı. Önce Bursa Mülki İdâdî müdürlüğüne, ardından da Bursa Maarif müdürlüğü- ne tayin edildi. Dört yıl sonra bu alanda da bir şey yapamayacağını görerek isti- fa etti (1887) ve Antalya'ya babasının yanına gitti. Fransız İhtilâlî'nin yüzüncü yıl dönümü münasebetiyle tertiplenen milletlerarası sergiyi ziyaret bahanesi- yle Paris'e gitti (1889) ve orada kaldı.

Paris'e gitmeden önce pozitivizm ve Auguste Comte düşüncesiyle ilgilenmiş olan Ahmed Rızâ, Paris'te bir yandan Sorbonne Üniversitesi'nde târîh-i tabî derslerine, bir yandan da Pierre Laffit- te'in verdiği pozitivizm derslerine de- vam etti. Aynı zamanda pozitivistlerin cemiyetine üye oldu. Cemiyetin düsturu olan "Ordre et progrès" (nizam ve terak- ki) esasına da sonuna kadar bağlı kaldı. Bu kuruluşun yayın organı olan *La Re- vue Occidentale*'de İslâmiyet'i tanıtıcı ve yüceliğini belirtici makaleler yazma- ya başladı. Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili olarak Fransız basınında çıkan ya- zılara cevap verdi. 1891'de Osmanlı ka-

dınlarıyla ilgili bir konferansında "hürri- yetperverâne" ifadeler kullandığı gerek- çesiyle yurda dönmesi için Paris sefare- tine merkezden emir verildi. Ahmed Ri- zâ buna uymadığı gibi, İstanbul'a Posta ve Telgraf Nezâreti'ne yazdığı mektup- ta hiçbir gizli cemiyete mensup olmadı- ğını, vatan ve milletin menfaat ve hu- kukunu müdafaa gerektiği zaman bu- nu Paris gazetelerinde yayımlayacağı ya- zılarla yapabileceğini ifade etti. Bir yan- dan da talebeliğini sürdürebilmek için II. Abdülhamid yönetiminden maaş ta- lebinde bulundu. Bu arada ülkelerin iler- leme ve milletlerin geri kalma sebeple- rini incelemeye koyuldu. Bu incelemele- rinden sonra, ülkeyi ve halkı içinde bu- lunduğu tehlikeli durumdan kurtarmak için eğitimden ve müsbet ilimleri yay- maktan başka yol olmadığı sonucuna vardı. Düşüncelerini bir lâyiha halinde Sultan Abdülhamid'e gönderdi (1893). Padişahın teşvik edici cevap vermesi ve fikirlerini bildirmekte devam etmesini istemesi üzerine lâyihalarını gönderme- ye devam etti. Aynı zamanda Sadrazam Cevad Paşa'ya da lâyihaları hakkında arzılar takdim etti.

Ahmed Rızâ padişahı, meşrutiyet reji- minin kötü bir şey olmadığına inandır- mak için şeriatın meşveret usulünü em- rettiğini anlatmaya çalışıyordu. Fakat altıncı lâyihasını da gönderdiği halde hiçbir hareket göremeyince, bunlardan bir sonuç çıkmayacağına kanaat geti- rerek, babasının arkadaşı eski Suriye mebusu Halil Ganem ile temasa geçti ve onun yayımlamakta olduğu Fransız- ca *La Jeune Turquie* gazetesinde siya- sî yazılar yazmaya başladı. Aynı zaman- da Sultan Abdülhamid'e daha önce tak- dim etmiş olduğu reform programını Londra'da *Lâyiha ve Mektub* adlarıyla risâle halinde neşretti.

Ahmed Rızâ, 1889'da İstanbul'da Mek- teb-i Tıbbiyye'de kurulan İttihâd-ı Os- mânî Cemiyeti ile de ilgilenmekte idi. 1891 sonu veya 1892 başlarında cemi- yetin ilk nizam-nâme taslağının Ahmed Rızâ'ya gönderildiği ve onun bu konuda bazı eleştirilerde bulunduğu anlaşılmaktadır. 1892'de cemiyetin ileri ge- lenlerinin tutuklanıp bir süre sonra ser- best bırakılmalarından sonra Jön Türk- ler'in büyük bir kısmı Paris'te toplan- maya başlamıştı.

Ahmed Rızâ'nın yayınları, 1894'te Pa- ris'te oluşmakta olan muhalif Türk gru- bu arasında büyük yankı uyandırdı. Se- lânikli Dr. Nâzım Bey, cemiyetin merkez

komitesi adına Ahmed Rızâ Bey'e kendilerine katılmasını teklif etti. Ahmed Rızâ teklifi kabul ettiği gibi, cemiyetin adı konusunda İstanbul merkezi ile bir münakaşaya girişti ve sonuçta kendisinin Auguste Comte'tan ilham alarak teklif ettiği Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti adı kabul edildi. Ahmed Rızâ'nın katılmasıyla Jön Türkler'in Avrupa kamuoyundaki faaliyetleri birden hızlandı. Ahmed Rızâ, Ali Şefkatî'nin Londra'da çıkarmakta olduğu *İstikbal* gazetesinde yazılarına devam etti. Bu yayımlar üzerine II. Abdülhamid, Ahmed Rızâ'nın da Jön Türkler'e katılmakta olduğunu görünce, kendisini Türkiye'ye dönmeye ikna etmesi için Paris sefiri Yûsuf Ziyâ Paşa'yı görevlendirdi. 2500 altın lira ihsan göndererek İstanbul'a geldiği takdirde önemli görevlere getirileceğini duyurdu. Ahmed Rızâ ihsanı kabul etmediği gibi, Paris Jön Türk grubunun ve İstanbul İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yayın organı olarak yayına başlayan Türkçe *Meşveret* gazetesinin başına geçti (1895). Ayrıca bu gazeteye ek olarak Fransızca *Mechvéret Supplément Français*'yi de çıkarmaya başladı.

Ahmed Rızâ, gazetenin ilk sayısında Doğu kültürünü Batı'dan alınacak ilim ve kültürle yoğurmayı, halkın eğitim seviyesini yükseltmeyi öne çıkaran bir program yayımladı. İlerleme uğruna şiddet kullanılmasını kınayan bir tavır ortaya koydu. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin programını da ilk defa olarak *Meşveret*'te yayımlaması, Ahmed Rızâ'yı Avrupa Jön Türkleri'nin lideri durumuna getirdi. Ancak Mizancı Murad Bey'in İstanbul'dan Mısır'a kaçarak *Mizan* gazetesini orada çıkarmaya başlaması ve gazetesinin Mısır Jön Türkleri'nin mihrakı haline gelmesi, Ahmed Rızâ'nın durumunu sarstı. Esasen Ahmed Rızâ'nın kendi görüşlerini benimsemeyenlere karşı katı tavrı, laik ve pozitivist fikirleri, bazı yabancı çevrelerle kurduğu söylenen münasebetler, muhafazakâr Jön Türkler arasında şiddetli tepkilere yol açıyordu. *Meşveret*, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin resmî organı olduğu halde, daha başlangıçta Ahmed Rızâ'nın şahsî malî haline gelmişti. Kendi fikirlerinden asla fedakârlık yapmaya yanaşmaması, cemiyette baş gösteren fikir ayrılıklarının esas sebebi oldu. Yabancı postahaneler kanalıyla Türkiye'ye sokulan iki cemiyet yayınından *Mizan*, *Meşveret*'le kıyaslanamayacak kadar fazla ilgi görü-

yordu. Abdülhamid'e suikast düzenlenmesine karşı çıktığı için İstanbul'daki Jön Türkler'le de arası açılmıştı. İmparatorluk içindeki Jön Türkler artık gerçek lider olarak Murad Bey'i görüyor ve gazetesi *Mizan* elden ele dolaşıyordu. Murad Bey'in böyle bir ortamda Paris'e gelmesi, Jön Türkler'in muhafazakâr kanadını onun liderliği altında toplamaya sevketti. Bir süre sonra cemiyet içinde yeni bir düzenlemeye gidilerek Ahmed Rızâ Bey'in yerine Murad Bey İttihat ve Terakki Cemiyeti reisliğine getirildi (Aralık 1896).

Diğer taraftan, II. Abdülhamid'in isteği üzerine Léon Bourgeois'in başkanlığındaki Fransız hükûmeti *Meşveret*'i kapatmaya ve Ahmed Rızâ'yı Fransa dışına sürmeye karar vermişti (1896). Fakat Fransız basınının ilk defa birleşerek kararın geri alınması için yaptığı baskılar sonucunda Fransız hükûmeti, Paris'te Türkçe basılan *Meşveret*'in Fransa içinde dağıtım dışındaki yasakları geri almak zorunda kaldı. Bunun üzerine Ahmed Rızâ, Türkçe *Meşveret*'i İsviçre'de çıkarmaya başladı (Mayıs 1896). İstanbul hükûmeti bu sefer gazeteyi basan matbaacıdan Türkçe hurufatı satın aldığından Ahmed Rızâ gazetesini taş baskısı ile yayımlamaya çalıştı ise de bunun güçlüğü karşısında *Meşveret*'i Belçika'ya nakletti (Eylül 1897).

Ahmed Rızâ Türk-Yunan Harbi (1897) sırasında gazetesinde Girit İsyanı'nı destekler mahiyette yayımladığı bir yazıyı tekzibe yanaşmaması üzerine İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden çıkarıldı. Ayrıca pozitivistlerin takvimini kullanması delil gösterilerek dinsizlikle suçlandı. Sultan Abdülhamid Belçika hükûmetine baskı yaparak gazetenin basılmasını yasaklattı (26 Ekim 1897). Belçika Parlamentosu hükûmetin kararını şiddetle protesto ettiği gibi mebuslardan Georges Lorand *Meşveret*'in yayımlanmasını üzerine aldı. Ancak Belçika kralı olaya müdahale ederek hem gazeteyi kapattırdı (16 Mayıs 1898), hem de Ahmed Rızâ'yı sınır dışı ettirdi (13 Aralık 1898). *Meşveret*'i Türkçe olarak yayımlamaktan vazgeçen Ahmed Rızâ, II. Meşrutiyet'in ilânına kadar Fransızca'sını yayımlamaya devam etti. Osmanlı hükûmeti, basın yoluyla doğrudan doğruya padişahın şahsına hakaret edildiği iddiasıyla, Fransız mahkemelerinde Ahmed Rızâ aleyhine dava açtırdı. Fakat kayda değer hiçbir sonuç alınamadı ve Ahmed Rızâ küçük bir para cezası ile kurtuldu.

Damad Mahmud Celâleddin Paşa'nın 1899 sonlarında iki oğlu Prens Sabahattin ve Lutfullah beylerle Avrupa'ya kaçmasıyla Jön Türk hareketine yeniden canlılık geldi. Prens Sabahattin'in çağrısı üzerine Paris'te I. Jön Türk (Osmanlı Umum Muhâlifin) Kongresi toplandı (4 Şubat 1902). Arap, Arnavut, Ermeni, Rum ve Bulgar milliyetçilerinin de katıldığı kongrede çeşitli görüşler ortaya çıktı. Ermeniler'in padişaha suikast da dahil olmak üzere şiddet hareketlerini sürdüreceklerini açıkça ifade etmeleri, Ahmed Rızâ taraftarlarını kızdırdı. Yine Ermeniler'in padişaha karşı yabancılardan, bu arada Ruslar'dan destek istenmesi hususundaki talepleri Sabahattin Bey tarafından İngiltere ve Fransa'nın da ilâvesiyle kabul edildi. Böylece kongreye katılanlar bir tarafta Sabahattin Bey ve Ermeniler'den oluşan "müdahaleciler", diğer tarafta ise Ahmed Rızâ ve taraftarlarından oluşan "adem-i müdahaleciler" olmak üzere ikiye ayrıldı. Bu ayrılığı ortadan kaldırmak için Ahmed Rızâ'nın başkanlığında toplanan ikinci kongrede (1907) Ahmed Rızâ ve taraftarları azınlıkta kaldı. İsmâil Kemal'in ileri sürdüğü orduyu ayaklandırma tezi, pek çok grup tarafından benimsendi. Şiddet taraftarları Ahmed Rızâ'yı da ikna etmeyi başardı. Yine de Ahmed Rızâ, ülkeyi "ateş ve dehşete sokarak" yabancı müdahaleyi davet edecek tedhişçiliğe karşı çıkıyordu. Abdülhamid'e karşı yapılacak ihtilâle Ermeniler'in katılmasını kesinlikle istemiyordu. Ahmed Rızâ'nın fikir değiştirmesinin başlıca sebebi, Abdülhamid düşmanlığının ve meşrutiyet tutkusunun Makedonya'daki Üçüncü Ordu subayları arasında çok artmış olması idi. 1907'de Selânik'te gizli olarak Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'ni kuran Talat, İsmâil Canbolat, Midhat Şükrü gibi İttihat ve Terakki'nin Selânik grubu üyeleri, Ahmed Rızâ'nın Paris'teki arkadaşlarıyla birleşmişti. Jön Türkler'in en büyük başarısı 1908 Meşrutiyeti'ni gerçekleştiren Makedonyalı Türk subaylarının kendi saflarına katılması oldu. Rusya ile İngiltere arasında Reval'de yapılan görüşmelerde Osmanlı Devleti'nin parçalanacağını düşünen bu subayların 1908 Temmuzunda isyan ederek dağa çıkma- larından sonra II. Abdülhamid, 23 Temmuz 1908'de meşrutiyeti yeniden yürürlüğe koymak zorunda kaldı.

II. Meşrutiyet'in ilânından sonra "ebü'l-ahrâr" (hürriyetçilerin babası) sıfatıyla

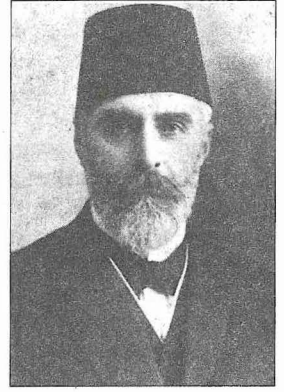
büyük törenlerle İstanbul'a dönen Ahmed Rızâ, İstanbul mebusu olarak girdiği Meclis-i Meb'ûsan'da oy birliği ile başkanlığa getirildi (17 Aralık 1908). Ancak, 31 Mart Vak'ası'nda gazeteci Hasan Fehmi, Zeki ve Ahmed Samim beylerin öldürülmeleri gibi tedhiş hareketleri yüzünden İttihat ve Terakki ile arası açılınca, 1910'da merkez komitesinden çıkarıldı. 18 Ocak 1912'de ilk meclisin feshinden sonraki seçimlere katılmadı ve padişah tarafından 18 Nisan 1912'de Âyan Meclisi üyeliğine getirildi. Bu dönemde İttihatçılar'ı sert biçimde eleştirdi. Bâbîâlî Baskın'ından (23 Ocak 1913) sonra İttihatçılar'la arası tamamen açıldı. Mütareke döneminde Sultan Vahdeddin tarafından Âyan Meclisi reisliğine getirildi. Bu mevkide iken vatanın kurtuluşu için Vahdet-i Millî Cemiyeti'ni kurduysa da bir sonuç alamadı. Damad Ferid Paşa ile anlaşmazlığa düşünce Mustafa Kemal'in 22 Haziran 1919'da Havza'dan kendisine yazdığı mektup üzerine Paris'e gitti. Anadolu hareketi lehine burada bir kamuoyu oluşturmaya çalıştı. İstiklâl Harbi boyunca yayımladığı broşür, makale, beyanat ve konferanslarla millî hareket lehine bir hava meydana getirmeyi başardı. Ankara hükûmetiyle anlaşmak üzere Fransız temsilcisi Franclin Bouillon'un gönderilmesinde müessir oldu. Lozan Antlaşması'nın imzalanmasından sonra 1926'da yurda döndü. Vanıköy'deki çiftliğine çekilerek hâtıralarını ve İttihat ve Terakki'nin tarihini yazmaya başladı. 26 Şubat 1930'da kaza ile düşüp kalça kemiğini kırdı; aynı gün kaldırıldığı Şişli Etfal Hastanesi'nde öldü. Cenazesi Kandilli Mezarlığı'na defnedildi.

Ahmed Rızâ, muhatabına hürmet telkin eden ve tesir altında bırakan bir şahsiyete, kuvvetli bir kültüre, felsefî görüşe ve ileri derecede medenî cesarete sahipti. Bazı çevrelerce dinsizlikle itham edilmesinin sebebi, şeriat hükümlerinin geçerli olduğu bir devirde dini, bir devlet nizamı değil, tamamen indî ve şahsî bir inanç olarak kabul etmesindendir. Devrinde şiddetli tepkilere yol açan bu anlayışı bir tarafa bırakılırsa Ahmed Rızâ, Fransa'da yayımlamaya başladığı ilk makalelerinden itibaren bütün eserlerinde İslâm dininin dinlerin en mükemmeli, en mâkulü ve insanî olanı, sosyal hakları tanıyan ve sosyal değeri bulunan tek din olduğu gibi, "cennet anaların ayakları altındadır" diyecek kadar kadını yücelten ve

insan sayan yegâne din olduğunu ısrarla belirtmiştir. Asırlar boyunca, Türk ve Osmanlı imparatorluklarının İslâm dininin esaslarından olarak benimsedikleri ahlâk, adalet ve müsamahayı, siyasetlerinin temeli kabul ettiklerini ve uygulamada bunlardan asla şaşmadıklarını, her fırsatta tarihî misalleriyle açıklamıştır. Osmanlı Devleti'nin başına gelen bütün felâketlerin de anlayış ve müsamahadan kaynaklandığı görüşündedir. Ahmed Rızâ'nın *Tolérance Musulmane* isimli eseri ile yine *La Faillite morale de la politique Occidentale en Orient* adlı son eseri, müslümanların insanî davranışlarına karşı Batı'nın hainliklerinin misalleri ile doludur. Bu misallerin tamamı da Batılı yazarların eserlerinden derlenmiş itiraflardır.

Memleketin kalkınabilmesi ve felâketten kurtulabilmesi için halkın eğitilmesinden başka çare olmadığı kanaatindedir. Bunun için Hz. Muhammed'in, ilim tahsil etmek her müslümana farzdır, sözünde görüldüğü gibi bilgiye bu kadar önem veren başka bir din olmadığını belirtir ve idarecilerin bu uyarıyı samimiyetle benimseyip ona göre hareket etmelerini arzu eder. Sultan Abdülhamid'in yürürlükten kaldırdığı Kânûn-ı Esâsî'nin tekrar yürürlüğe konulmasını, ancak daha önce elden geçirilerek devletin idareci unsuruna idarî hâkimiyet verici kısımların ilâve edilmesini ister. Azınlıklardan milliyetçilik yaparak ayrılık peşinde koşanların düşman sayılmaları gerektiğini belirtir. O, Abdülhamid'e değil, hatalı gördüğü idare sistemine ve onun her şeyi bilfiil halletmek isteyen sonsuz kudret ve selâhiyetine karşıdır. Tanzimat'tan beri Batılılar'ın bir müdahale vasıtası olarak kullandıkları ıslahat projelerinin eyaletlere ve azınlıklara göre ayrı ayrı değil, bütün memlekete şâmil olarak ele alınması fikrindedir. Hilâfet hakkındaki düşüncesi ise pek kesindir: "Hilâfet, Âl-i Osmân'ın mutlak ve meşrû hakkıdır, asla elinden alınamaz, terkedilemez." Bırakılması demek, "Türkiye'yi kendi elimizle büyük devletlikten küçük devletliğe indirmek demek olur" der. Ordunun vazifesinin vatani korumak olduğu, ancak memleketteki siyasî ortamın tehlike arzemesi halinde müdahalesinin şart sayıldığı, tehlikeyi önledikten sonra da kışlaya dönmesinin zaruri bulunduğu fikrindedir.

Ahmed Rızâ'nın *İslâhat, Osmanlı, Meşveret* ve *Şûrâ-yı Ümmet* gazetelelerinde Türkçe, *La Revue Occidentale* ve

Ahmed
Rızâ

Mechvêret dergilerinde Fransızca, *Positivist Review* dergisinde de İngilizce yayımladığı makalelerinden başka kitap halinde çıkan eserleri şunlardır: *Vatanın Hâline ve Maârif-i Umûmiyyenin Islâhına Dair Sultan Abdülhamid Hân-ı Sâni Hazretleri'ne Takdim Kılınan Altı Lâyihadan Birinci Lâyiha* (Londra 1312); *Vatanın Hâline ve Maârif-i Umûmiyyenin Islâhına Dair Sultan Abdülhamid Hân-ı Sâni Hazretleri'ne Takdim Kılınan Lâyihalar Hakkında Makâm-ı Sadârete Gönderilen Mektub* (Cenevre 1313, 1314); *Vazife ve Mes'ûliyet Serisinden: 1. cüz Mukaddime, Padişah, Şehzâdeler* (Kahire 1320), *2. cüz Asker* (Kahire 1323), *3. cüz Kadın* (Paris 1324). Eser iki defa basılmıştır. Fransızca eserleri: *Tolérance Musulmane* (Paris 1907); *La Crise de l'Orient* (Paris 1907); *Echos de Turquie* (Paris 1920); *La Faillite morale de la politique Occidentale en Orient* (Paris 1922). Batı dünyasının asırlar boyunca Hristiyanlık taassubuyla Türkler'e ve müslümanlara karşı beslediği kin, nefret ve düşmanlık kadar yapmaktan çekinmediği korkunç zulüm ve haksızlıkları da doğrudan doğruya Avrupalı yazarlara dayanarak ortaya koyan bu eser, aslında Batı kamuoyunu uyarmak gayesiyle kaleme alınmış ve bunda da bir ölçüde muvaffak olmuştur. Aynı zamanda muhteva itibarıyla da hristiyan Avrupa'nın İslâm dünyasına bakış açısını anlatması bakımından önemli görülerek daha yayımlandığı yıl Tunuslu tanınmış gazeteci ve fikir adamlarından Sâdık ez-Zemerlî ve Mehmed Burgiba tarafından *İlâsü'l-edebî li's-siyâseti'l-ğarbiyye bi'l-meşrûk* adıyla Arapça'ya çevrilmiştir (Tunus 1922). Gördüğü ilgi dolayısıyla daha sonra da başkaları tarafından tekrar tercüme edildiği gibi, bu ilk tercüme *el-Haybetü'l-edebîyye li's-siyâseti'l-ğarbiyye*

fi's-şark adıyla ikinci defa da yayımlanmıştır (Tunus 1977). Eser, *Batının Doğru Politikasının Ahlâken İhlâsı* adıyla Türkçe'ye de çevrilmiştir (trc. Z. Ebüzziya, İstanbul 1982; 2 bs. Ankara 1989). Ölümünden sonra Halûk Şehsuvaroğlu tarafından tefrika halinde neşredilen hâtırâtı (*Cumhuriyet*, 26 Ocak 1950-29 Şubat 1950) kitap halinde de yayımlanmıştır (*Meclis-i Mebusan ve Ayân Reisi Ahmed Rızâ Bey'in Anıları*, İstanbul 1988). Zengin kütüphanesi ve evrakı ise Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Kütüphanesi'ndedir.

BİBLİYOGRAFYA:

Paul Fesch, *Constantinople aux derniers jours d'Abdulhamid*, Paris 1907; Carra de Vaux, *Les Penseurs de l'Islam*, Paris 1921-26 — 1984, V, 159-170; Ahmed Bedevi Kuran, *İnkılâp Tarihimiz ve Jön Türkler*, İstanbul 1945; a.mlf., *İnkılâp Tarihimiz ve İttihad Terakki*, İstanbul 1948; a.mlf., *Osmanlı İmparatorluğunda İnkılâp Hareketleri ve Milli Mücadele*, İstanbul 1956; Z. Fahri Fındıkoğlu, *Auguste Comte ve Ahmed Rızâ*, İstanbul 1962; Feroz Ahmad, *İttihad ve Terakki 1908-1914* (trc. Nuran Yavuz), İstanbul 1971; Özege, *Katalog*, V, 2008-2009, 2012; Ernest Edmondson Ram-Saur, *Jön Türkler ve 1908 İhtilali* (trc. Nuran Ülken), İstanbul 1972; Y. Aşatoviç Petrosyan, *Souyet Gözüyle Jön Türkler* (trc. Mazlum Beyhan — Ayşe Hacıhasanoğlu), Ankara 1974; Birol Emil, *Mizancı Murad Bey, Hayatı-Eserleri*, İstanbul 1979; a.mlf., *Jön Türklerle Dair Vesikalar*, İstanbul 1982, s. 10-13 ve index; M. Şükrü Hanoğlu, *Bir Siyasal Düşünür Olarak Dr. Abdullah Cevdet ve Dönemi*, İstanbul, ts.; a.mlf., *Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük (1889-1902) I*, İstanbul, ts.; Şerif Mardin, *Jön Türklerin Siyasî Fikirleri 1895-1908*, İstanbul 1983; Sâdik ez-Zemerî, *A'lâm Tanisiyyûn* (trc. Hamadî es-Sâhilî), Beyrut 1986, s. 19.

ZİYAD EBÜZZİYA

AHMED er-RİFÂİ

(أحمد الرفاعي)

Seyyid Ahmed b. Ali el-Mekkî
b. Yahyâ er-Rifâî
(ö. 578/1182)

Rifâiyye tarikatının kurucusu.

512'de (1118), Bağdat'la Basra arasında kalan Batâih bölgesinde Ümmüabide köyünde doğdu. Atalarından Rifâa el-Hasan el-Mekkî'den (ö. 331/943) dolayı Rifâî nisbesini aldı. Şa'rânî ise *eş-Tabakâtü'l-kübrâ*'sında (s. 140), bu nisbenin aynı ismi taşıyan bir Arap kabilmesine mensup olmasından ileri geldiğini yazar. Ancak onun hayatından bahsedilen ilk kaynaklarda böyle bir bilgi yoktur, son devir kaynakları da bu görüşü

kabul etmezler. Doğum tarihi bazı müelliflerce 500 (1107) olarak verilmekle birlikte ilk kaynaklar 512 (1118) tarihi üzerinde ittifak etmişlerdir.

Ahmed er-Rifâî'nin Hz. Hüseyin soyundan gelen bir seyyid olduğunda bütün kaynaklar birleşirler. İmam Mûsâ el-Kâzım'ın oğlu İbrâhim el-Murtazâ neslinde olan ceddî Rifâa el-Hasan el-Mekkî, Karmatîler'in sebep olduğu kargaşa ve isyanlar sırasında Mekke'den İspanya'ya hicret ederek İşbiliyye'ye yerleşti. Torunlarından Seyyid Yahyâ, ailesiyle birlikte İşbiliyye'den tekrar Hicaz'a dönmüş (450/1058), daha sonra Basra'ya gitmişti. Orada kendisine Şiiler'le Sünniler arasındaki kavgalara son vermesi için Tâlibiyyûn'un nakiblik görevi verilmiş, Basra, Vâsıt ve Batâih bölgelerinde huzuru sağlamıştı. Ahmed er-Rifâî'nin babası olan Seyyid Ali bu zatın oğludur; annesi ise Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin soyundan Fâtıma el-Ensârî'dir. Seyyid Ali de babası Seyyid Yahyâ gibi Tâlibiyyûn'un nakib'i iken Sünniler'le Bâtınîler arasında yeni bir mücadele başlamıştı. Durumu Halife Müstersid'e arz etmek için Bağdat'a giden Seyyid Ali fitneye sebep olanların susturulması gerektiğini söylemiş, ancak halife diğer siyasî meşguliyetlerini ileri sürerek bu hadiseye ilgi göstermemişti. Seyyid Ali Batâih'e dönerken Bağdat yakınlarında vefat etmiş (519/1125), on sene sonra da Halife Müstersid Bâtınîler tarafından öldürülmüştür.

Babası öldüğünde yedi yaşında olan Ahmed er-Rifâî'yi, devrin büyük sûfilerinden dayısı Mansûr el-Batâihî, annesi ve kardeşleriyle birlikte himayesine aldı. Kur'an öğrenimini ve hıfzını tamamladıktan sonra, devrin âlim ve mutasavvıflarından Ali Ebû'l-Fazl el-Vâsıtî ve diğer bazı âlimlerden İslâmî ilimleri öğrendi. Ebû İshak eş-Şîrâzî'nin Şâfiî fıkhı ile ilgili *Kitâbü'l-Tenbih*'ini okudu. Bu kitaba yazdığı şerh Moğol istilâsı sırasında kaybolmuştur. Vâsıtî ona icâzet verdi ve hırkasını giydirdi. "Herkes üstâdıyla ben ise talebem Rifâî ile iftihar ederim" diyen Vâsıtî, zâhir ve bâtın ilimlerine sahip bir âlim ve sûfi olduğunu belirtmek üzere ona "ebû'l-alemin" unvanını verdi. Ahmed er-Rifâî, Vâsıtî'nin ölümünden sonra dayısı Mansûr el-Batâihî'nin terbiye ve irşad halkasına girdi. Rifâî'ye hilâfet* ve "şeyhü's-şüyûh" unvanını vererek kendisine bağlı bütün tekkelerin şeyhliğini de tevdi eden Batâihî, Ümmüabide'deki tekkeye yerleşip müridlerin irşad ve terbiyesiyle meşgul

olmasını istedi. Birkaç sene sonra bölgesindeki şeyhlerin bazı ciddi tenkitlerine mâruz kalmış, hatta erkek ve kadın müridlerini aynı zikir meclisinde bir arada bulundurmamak gibi sünnet dışı uygulamalarda bulunduğu iddiasıyla Halife Müktefi'ye şikâyet edilmişse de bu durum onun çalışmalarına ve tesirlerinin yayılmasına engel teşkil etmemiştir. Müridlerinin sayısının artması, o bölgedeki şeyhlerin haset ve kıskançlığına sebep oldu. Ancak o birçok iftira, itham ve hakaretlerle karşılaşmasına rağmen, büyük bir sabır ve tevazu göstererek irşad vazifesine devam etti. Kendisini çekemeyenler Halife Müktefi'ye, erkek ve kadın müridlerini aynı zikir meclisinde bir arada bulundurduğu iddiasıyla şikâyet ettiler (1155). Durumu yerinde araştırmakla görevlendirilen memur, kanatlarını halifeye, "Bu seyyid ve müridleri sünnet yolunda değilse yeryüzünde sünnet üzere hareket eden hiç kimse kalmamış demektir" şeklinde açıkladı. Bunun üzerine Halife, Ahmed er-Rifâî'ye, yaptırdığı tahkikattan dolayı özür dileyen bir mektup gönderdi.

1160'ta bazı yakınları ve müridleriyle birlikte hacca gitti. Dönüşte Medine'yi ziyaret etti. Medine uzaktan görününce devesinden inip yürüyerek Ravza-i Mutahhara'ya girdi. Rifâî'nin bu ziyaret sırasında zuhur ettiği ileri sürülen bir kerametle ilgili menkıbe oldukça meşhurdur. Rivayete göre, Hz. Peygamber'in kabri önüne gelince "es-Selâmü aleyke yâ ceddî!" diyerek selâm vermiş, orada bulunanlar Hz. Peygamber'in "Aleyke's-selâm yâ veledî!" sözünü selâma karşılık verdiğini duymuşlar; cezbeye gelen Rifâî diz çöküp, "Uzakta iken benim yetime varıp toprağını öpsün diye sana ruhumu gönderiyordum; şimdi bu devlet bedenime de nasip oldu; uzat elini de dudaklarımla öpeyim" mânasına gelen meşhur şiirini okumuş; bunun üzerine Hz. Peygamber'in kabrinden dışarıya nûrânî bir el uzanmış ve Rifâî bu eli öpmüş; aralarında Hayyât b. Kays el-Harrânî ve Adî b. Mûsâfir gibi zatların da bulunduğu büyük bir topluluk hadiseye şahit olmuşlardır. Ahmed er-Rifâî'nin biyografisini yazan müellifler pek çok şahit ismi sayarak bu menkıbeyi mütevâtir bir haber şeklinde değerlendirebilirler. *Gâyetü't-tahrîr* müellifi Abdülazîz ed-Dîrînî, Hz. Peygamber'in selâma karşılık vermesinin ve kabrinden dışarıya nûrânî bir elin uzanmasının mümkün olduğu hakkında devrin kadısına